

Самостійна робота в системі навчальної діяльності студентів

У статті з'ясовано роль самостійної роботи у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя; доведено, що самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у позааудиторний час, оскільки спрямована на пошук необхідної інформації, осмислене і творче сприйняття її; визначено форми і види аналізованої роботи, методичне забезпечення, що визначає ефективність її організації; охарактеризовано поетапність формування у студентів умінь і навичок самостійної роботи, важливість систематичного контролю її якості; названо види самостійної роботи в процесі засвоєння української мови і методики її викладання; проілюстровано лінгводидактичні задачі, що регулюють взаємодію між суб'єктами навчального процесу, стимулюють формування професійних якостей філолога.

Ключові слова: самостійна робота, форми і види самостійної роботи, її методичне забезпечення, поетапність виконання, систематичний контроль, лінгводидактичні задачі, професійна компетентність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтеграція України в Європейський освітній простір передбачає реформування системи підготовки фахівців у вищій школі. Необхідність цього процесу зумовлена тим, що професійна підготовка майбутніх учителів не завжди відповідає педагогічним потребам сьогодення. Модернізація системи професійної підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах України спонукає освітян удосконалювати структурну організацію форм навчання в системі вищої освіти. Самостійна робота є важливою передумовою соціальної активності студента, його готовності до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації самостійної роботи студентів приділили увагу С. І. Архангельський, В. К. Буряк, Є. Я. Голант, І. П. Дроздова, О. В. Малихін, В. М. Нагаєв, Р. А. Низамов, П. І. Підкасистий, О. І. Потапенко, Т. В. Симоненко та ін., які розглядають аналізоване питання, з одного боку, як різновид діяльності, що стимулює самостійність, пізнавальний інтерес до виучуваного предмета, поштовх до підвищення кваліфікації, а з іншого – як систему педагогічних умов, що забезпечують успішне керівництво самостійною діяльністю студентів.

Мета статті – обґрунтувати роль самостійної роботи як особливої форми навчальної діяльності студентів, умотивувати доцільність застосування, зокрема, лінгводидактичних задач.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед форм навчання у ВНЗ вирізняються: лекція, семінар, практичне заняття, лабораторне заняття, тьюторські заняття, практики, консультації, гуртки, студії, дослідницькі групи, колоквиуми, самостійна робота. Згідно з Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від аудиторних занять час, що повинно становити не менше 1/3 й не більше 2/3 загального обсягу навчального часу, визначеного для засвоєння рекомендованих дисциплін. Встановлено, що найбільша продуктивність розумової праці спостерігається з 9 до 12 та з 16 до 20 години. Для відновлення фізичних сил рекомендуються перерви в розумовій діяльності через кожні 45 – 90 хвилин роботи.

Поняття самостійної роботи розглядається, як: «специфічний вид навчання, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта, який навчається, формування його знань, умінь і навичок; здійснюється безпосередньо через зміст і методи всіх видів навчальних занять» [4, с.121]; «засіб активізації пізнавальної діяльності, розвитку логічного мислення» [2, с.243]; «вищий тип навчальної діяльності, що потребує достатнього рівня самосвідомості, рефлексивності, самодисципліни, відповідальності, який задовольняє процес самовдосконалення та само розуміння» [8, с.223]; «одна з

головних умов глибокого і міцного оволодіння знаннями, формування переконань; розвиває творчу активність студента, зв'язує його знання і вміння з практикою» [1, с. 156]; «спланована, методично організована діяльність, що спрямована на досягнення поставленої мети, конкретного результату» [7, с. 211].

Таким чином, *самостійна робота* студентів – це особлива форма організації навчальної діяльності, спрямована на пошук необхідної інформації, осмисленого і творчого сприйняття її з метою вироблення професійної компетентності.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити дві форми самостійної роботи у вищих навчальних закладах: традиційну, виконувану студентами в позааудиторний час без контролю викладача, і ту, що здійснюється під безпосереднім контролем викладача; а також визначити такі види самостійної роботи, як: слухання лекцій та їх конспектування; підготовка доповідей, рефератів; робота з підручником, словником, навчальним посібником; *розв'язування педагогічних задач*; виконання лабораторних робіт; організація експериментальної роботи; участь у роботі наукових гуртків, студій, проблемних груп; курсові, бакалаврські, магістерські роботи і т. ін.

Змістовній організації самостійної роботи студентів сприяють: 1) виступи провідних учених ВНЗ з метою орієнтування студентів на систематичну й наполегливу працю над собою; бесіди декана про можливість використання бібліотеки, читальних залів, кабінетів, лабораторій; 2) вступні семінари задля ознайомлення зі специфікою самостійної роботи з кожного предмета; 3) екскурсії-семінари в бібліотеку з метою вироблення вмінь роботи з бібліографічною літературою; 4) проведення настановних бесід: «Як планувати свій час», «Методи самостійної роботи», «Методика роботи з книгою», «Методи самоконтролю» і т. ін.; 5) обмін досвідом самостійної роботи зі старшокурсниками; 6) вечори запитань і відповідей на предмет організації самостійної роботи; 7) написання творів "Як я організовую свою самостійну роботу", анкетування та його аналіз; 8) моделювання самостійної роботи під керівництвом викладача; 9) індивідуальні консультації щодо ефективної організації самостійної роботи; 10) проведення контрольних зрізів з метою аналізу рівня самостійної роботи студентів; 11) зустрічі з випускниками обраного фаху [1, с.159-160].

Ефективність організації самостійної роботи студентів визначається методичним забезпеченням, яке О. В. Малихін поділяє на чотири групи [3]: 1. Методичні рекомендації організаційного характеру, у яких подається структура та зміст виучуваного курсу, плани навчальних занять, рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів, визначаються терміни виконання індивідуальних завдань і форми контролю знань. 2. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів з окремих розділів виучуваних курсів, у яких практичне застосування теоретичного матеріалу розглядається на прикладі *розв'язування задач* (виділення наше – І. Х.), виконання вправ. 3. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт і практикумів, практичних занять, написання курсових і кваліфікаційних робіт. 4. Програмно-педагогічні засоби навчального й контрольного характеру.

Оволодіння вміннями й навичками самостійної роботи – необхідна передумова для якісного засвоєння навчальної програми й успішної професійної діяльності. В. М. Нагаєв установив, що логічні та специфічні прийоми розумової діяльності формуються за певним порядком [6, с.152]: перший етап – попереднє ознайомлення з предметом, коли студентам пояснюють мету діяльності. Другий етап має назву матеріальної дії, що виконується в розгорнутій формі (поопераційно) з опорою на матеріальні об'єкти. На цьому етапі студенти засвоюють технологію діяльності. Третій етап полягає в перенесенні дії на кшталт промови вголос, що забезпечує відображення матеріальної дії в уявленні, тобто засвоєння нової дії. Четвертий етап іменується етапом мовлення про себе, де відбувається перетворення дії за параметрами її узагальнення і згорнутості, у результаті чого виокремлюються головні елементи. П'ятий етап – розумовий: дії виконуються у формі внутрішньої промови, що максимально скорочується й доводиться до автоматизму. Така

поетапність розумових дій дає можливість студентові на високому рівні опанувати нові знання й здобувати можливості реалізовувати їх на практиці.

Важливо здійснювати вчасний контроль якості самостійної роботи студентів: систематичність його полягає в тому, що він здійснюється відповідно до графіка самостійної роботи, затвердженого фаховою кафедрою навчального закладу; слід контролювати рівень знань усіх студентів; відкритість цього процесу досягається доступом студентів до результатів контролю, зафіксованих у картці обліку самостійної роботи академічної групи [1, с.164].

У плануванні самостійної роботи з «Основ культури мови» Т. В. Симоненко радить враховувати дидактичні умови, що сприяють її ефективному виконанню [7, с. 212]: 1. Ступінь професійної необхідності оволодіння студентами визначених умінь та навичок з фонетики/орфоепії. 2. Залучення студентів до активної творчо-пізнавальної діяльності, яка передбачає розвиток професійно необхідних знань, умінь та навичок. 3. Формування у студентів-філологів потреби в педагогічній самоосвіті засобами української мови як мови фаху. 4. Реалізація нетрадиційних підходів у процесі вивчення дисципліни. 5. Індивідуалізація змісту навчання і процесу викладання навчально-методичного комплексу "Основи культури мови".

Автори «Методики навчання української мови у вищих навчальних закладах та середніх освітніх закладах» за редакцією О. І. Потапенка пропонують такі види завдань для самостійної роботи: розробка 10–15 конспектів уроків, занять гуртка, факультативу; конспектування новинок психолого-педагогічної, методичної літератури, написання анотацій, тез; підготовка рефератів з використанням фахових журналів; написання й укладання завдань для електронного підручника з української мови; написання творів різних типів мовлення, жанрів, стилів; розробку проблемно-пошукових завдань, *лінгвістичних задач* (виділення наше – І.Х.), метаграм, логогрифів, шарад; укладання алгоритмів, схем, таблиць, моделей речень, аналіз дискурсів; написання рефератів про передовий педагогічний досвід учителів-словесників; розробка тестових завдань для учнів загальноосвітніх навчальних закладів; залучення студентів до розроблення спільних наукових тем кафедри, написання наукових статей із педагогами, до проведення педагогічних експериментів, апробації підручників і т. ін. [5, с. 56-57].

Ми поділяємо думку дослідників про те, що самостійна робота повинна зводитися до аналізу педагогічних ситуацій, які дозволяють студентам з'ясувати можливість застосування теоретичних знань на практиці, формувати вміння розв'язувати лінгводидактичні задачі. Пізнавальна діяльність при цьому полягає «в накопиченні та прояві нового для студента досвіду діяльності на ґрунті засвоєного раніше формалізованого досвіду дій за вже відомим алгоритмом шляхом переносу знань, умінь і навичок. Завдання такого типу передбачають пошук, формування та реалізацію ідеї розв'язання» [4, с. 119].

Вважаємо, що в процесі підготовки висококваліфікованого вчителя-словесника слід активно використовувати лінгводидактичні задачі. Вони регулюють взаємодію між суб'єктами навчального процесу, стимулюють інтелектуальний розвиток студента, його логічне мислення, свідоме засвоєння лінгвістичного матеріалу, і тим самим забезпечують вироблення професійної компетентності у філолога-україніста. Цьому сприяє і зростання мотиваційного фактору, вираженого у змісті навчально-педагогічних задач із програмуванням як лінгвістичних, так і педагогічних ситуацій.

Пропонуємо серію лінгводидактичних задач, пов'язаних із засвоєнням будови слова.

Зайшовши до класу, Михайло Леонідович прочитав на дошці: *«призвисько Олі – білка»*. Вчитель почав з'ясувати, хто це написав, не звернувши увагу на допущені помилки. Коли зрозумів, що ніхто не видасть автора запису, поставив усім по одному балу.

ЧИ ПРАВОМІРНИМИ БУЛИ ДІЇ ПЕДАГОГА ?

ЯК БИ ВИ ВИРШИЛИ ЦЮ ПРОБЛЕМУ ?

На одному з уроків української мови вчительці потрапила до рук записка, у якій було написано: «*Саша, я зписав весь диктант у Таньки. Вона хотіла зховати текст. Но від мене не зховаєш!*».

Автору послання, якого, до речі, було неважко встановити, учителька запропонувала відтворити зміст на дошці, а за умови правильного запису пообіцяла поставити добру оцінку.

ЧИ ПРАВИЛЬНИМИ БУЛИ ДІЇ ВЧИТЕЛЯ ?

ЯК УЧИНИЛИ Б ВИ В ТАКІЙ СИТУАЦІЇ ?

На перерві до вчителя підійшла учениця п'ятого класу і запитала, як пишеться слово «*презирство*». Педагог відповів, що дівчинці зарано ще знати зміст слова, а пізніше вона й сама зможе дізнатися зі словника.

ЧИ ПРАВИЛЬНО ЗРЕАГУВАВ УЧИТЕЛЬ ?

ЯК БИ ВИ ДІЯЛИ У ЦІЙ СИТУАЦІЇ ?

На уроці української мови словесник запропонувала учневі виконати на дошці морфемний аналіз прикметників *чумацький, козацький*. Хлопець упевнено виділив корені *чума-*, *коза-*, суфікс *-цьк-* та закінчення *-ий*. Учителька, не промовивши жодного слова, поставила учневі шість балів.

– *Чому?* – нерозуміюче запитав школяр.

Педагог здивовано подивилася на учня і, невдоволено похитавши головою, далі продовжила вести урок.

ОЦІНІТЬ ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ УЧИТЕЛЯ.

ЩО Б ВИ ВІДПОВІЛИ МАКСИМОВІ ?

Урок. Учителька демонструє на дошці морфемний розбір слів:

– *В іменниках жіночого роду I відміни виділяємо суфікс -ин-: цеглина, лавина, вершина.*

Після уроку до педагога підійшла учениця і несміливо запитала:

– *Скажіть, будь ласка, у словах калина, горобина теж буде суфікс -ин-?*

Учителька на мить замислилася, а потім похапцем почала збирати речі, повідомивши, що дуже поспішає, і тому запропонувала повернутися до цього питання наступного уроку.

ОЦІНІТЬ ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ УЧИТЕЛЯ.

ЩО Б ВИ ВІДПОВІЛИ ШКОЛЯРЦІ ?

– *Олено Степанівно, чому Ви закреслили нульове закінчення у слові убік?* – запитав в учительки Павлусь, розглядаючи контрольну роботу. – *Он у Слави теж так само, але в нього не виправлено.*

– *Завжди ти чимось не задоволений. І взагалі, негарно заглядати в чужий зошит.*

Славо, покажи свою роботу, – звернулася вчителька до учня. Переглянувши роботу, з полегшенням зітхнула.

ОЦІНІТЬ ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ УЧИТЕЛЬКИ.

ЯКИЙ ЗАПИС БУВ У ЗОШИТІ СЛАВИ ?

Під час морфемного розбору Ганна виділила у слові *красвид* сполучний голосний *-є-*. Учителька подивилася на дошку і спересердя кинула:

– *Бовдури! Скільки разів повторювати, що такого сполучного немає?! Є тільки -о-, -е- та -и-. Ганю, давай щоденник, ставлю тобі два бали.*

Учні здивовано підвели очі.

ОЦІНІТЬ ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ УЧИТЕЛЯ.

– У слові *впіймати* виділяємо префікс *в-*, корінь *пійм-*, дієслівний суфікс *-а-* та інфінітивний *-ти*, – впевнено відповідав Марченко. Марія Іванівна була вражена. Відмінниці Марина та Оля зробили великі очі, мовляв, знай наших. Учителька хотіла щось зауважити, але потім махнула рукою і поставила хлопцеві найвищий бал – дванадцять.

ЧИ ПРАВИЛЬНО ДІЯЛА ВЧИТЕЛЬКА?

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, за допомогою лінгводидактичних задач студенти прилучаються до педагогічних спостережень, самостійного аналізу ймовірних професійних ситуацій, генерування нової інформації, занурення у виучуваний матеріал, встановлення лінгвістичних, логічних і психологічних зв'язків і відношень між аналізованими фактами і явищами. Самостійна робота є органічним складником навчальної діяльності студентів, вона активно функціонує в єдності з іншими формами навчання; у процесі цілеспрямованого пошуку нових знань забезпечує пізнавальну діяльність студентів, розвиток їхнього творчого потенціалу, уміння планувати власний час, формує почуття обов'язку, відповідальності у процесі наполегливого вироблення професійної компетентності.

Джерела та література

1. Дроздова І. П. Університетська освіта: навч. посібник / І. П. Дроздова. – Харків, 2013. – 212 с.
2. Кочан І. М. Словник-довідник із методики викладання української мови / І. М. Кочан, Н. М. Захлюпана. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.
3. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія / О. В. Малихін. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – 307 с.
4. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник / О. В. Малихін, І. Г. Павленко, О. О. Лаврент'єва, Г. І. Матукова. – К.: КНТ, 2014. – 262 с.
5. Методика навчання української мови в ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс: навч.- метод. посібник / За ред. О. І. Потапенка. – К.: Міленіум, 2006. – 332 с.
6. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник / В. М. Нагаєв. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
7. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія / Т. В. Симоненко. – Черкаси, 2006. – 328 с.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібник / За ред. М. І. Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2015. – 320 с.

References

1. Drozdova I. P. Universytets'ka osvita: navch. posibnyk / I. P. Drozdova. – Harkiv, 2013. – 212 s.
2. Kochan I. M. Slovnyk-dovidnyk iz metodyky vykladannja ukrai'ns'koi' movy / I. M. Kochan, N. M. Zahljupana. – L'viv: Vydavnychyj centr LNU im. Ivana Franka, 2005. – 306 s.
3. Malyhin O. V. Organizacija samostijnoi' navchal'noi' dijal'nosti studentiv vyshhyh pedagogichnyh navchal'nyh zakladiv: teoretyko-metodologichnyj aspekt: monografija / O. V. Malyhin. – Kryvyj Rig: Vydavnychyj dim, 2009. – 307 s.
4. Metodyka vykladannja u vyshhij shkoli: navch. posibnyk / O. V. Malyhin, I. G. Pavlenko, O. O. Lavrent'jeva, G. I. Matukova. – K.: KNT, 2014. – 262 s.
5. Metodyka navchannja ukrai'ns'koi' movy v DVNZ ta serednih osvitnih zakladah. Kredytно-modul'nyj kurs: navch.- metod. posibnyk / Za red. O. I. Potapenka. – K.: Milenium, 2006. – 332 s.

6. Nagajev V. M. Metodyka vykladannja u vyshhij shkoli: navch. posibnyk / V. M. Nagajev. – K.: Centr uchbovoi' literatury, 2007. – 232 s.

7. Symonenko T. V. Teorija i praktyka formuvannja profesijnoi' movnokomunikatyvnoi' kompetencii' studentiv filologichnyh fakul'tetiv: monografija / T. V. Symonenko. – Cherkasy, 2006. – 328 s.

8. Slovnyk-dovidnyk z ukrai'ns'koi' lingvodydaktyky: navch. posibnyk / Za red. M. I. Pentyljuk. – K.: Lenvit, 2015. – 320 s.

Хомяк И. Н. Самостоятельная работа в системе учебной деятельности студентов. В статье определена роль самостоятельной работы при формировании профессиональной компетентности будущего учителя; доказано, что самостоятельная работа является основным средством овладения учебным материалом во внеаудиторное время, поскольку нацелена на поиск необходимой информации, осмысленное и творческое восприятие ее; выяснены формы и виды анализированной работы, методическое обеспечение, которое определяет эффективность ее организации; дана характеристика поэтапности формирования у студентов умений и навыков самостоятельной работы, важности систематического контроля ее качества; названы виды самостоятельной работы в процессе усвоения украинского языка и методики его преподавания; проиллюстрированы лингводидактические задачи, которые регулируют взаимодействие между субъектами учебного процесса, стимулируют формирование профессиональных качеств филолога.

Ключевые слова: самостоятельная работа, формы и виды самостоятельной работы, ее методическое обеспечение, поэтапность выполнения, систематический контроль, лингводидактические задачи, профессиональная компетентность.

Khomiak I. M. Individual work within the system of student learning activity. In the article we found out the role of individual work in development of professional competence of rising teacher; proved that the individual work is a principal means of mastering educational material in extracurricular time, because it is aimed at the search of essential information, it's conscious and creative comprehension; specified the forms and types of analyzed work, and methodological support that determines the efficiency of its organization; characterized the gradual development of student's skills and abilities of individual work, and the importance of systematic quality control; named the types of individual work in the process of learning of Ukrainian language and its teaching methodology; illustrated linguo-didactic tasks that regulate the interaction between the subjects of teaching process and encourage the development of philologist's professional strength.

Key words: individual work, forms and types of individual work, it's methodological support, gradual execution, systematic quality control, linguo-didactic tasks, professional competence.